

РОЗДУМИ ПУБЛІЦИСТА

УДК 330.366

Ю. С. АРХАНГЕЛЬСЬКИЙ,
доктор економічних наук

**НЕОБХІДНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО
ПЛАНУВАННЯ ЕКОНОМІКИ
ОБГРУНТОВАНО ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНОЮ ТЕОРІЄЮ**

Наука тільки тоді досягає досконалості,
коли їй вдається користуватися математикою.

К. Маркс

З позицій теорії оптимального планування обгрунтовано необхідність оновленого державного планування економіки в Україні. Показано, що оновлення полягає у збалансуванні попиту і пропозиції, але не адміністративними методами, а за допомогою цін на міжгалузеву і міжрегіональну продукцію, які уточнюватиме і генеруватиме оновлений Держплан.

Ключові слова: державне планування економіки, міжгалузевий баланс, Держплан.

From positions of the theory of optimal planning, the necessity of renewed state's planning in Ukraine is substantiated. It is shown that the renewal consists in the balance of demand and supply with the help of prices, which are corrected and generated by the renewed State's Planning Department, of intersectoral and interregional products, rather than with the use of administrative methods.

Keywords: state's planning of the economy, intersectoral balance, State's Planning Department.

Останнім часом з'явився ряд статей на захист державного планування. Так, основною причиною “невдалого історичного експерименту” вважається “відсутність загальнодержавного плану розвитку”, зокрема, ліквідація Держплану – “джерела економічної інформації” – призвела до неузгодженості “майже 50 загальнодержавних програм”¹.

Так, причину невдач інноваційної діяльності, наприклад, І. Галиця вбачає в заміні планового фундаменталізму ринковим². Інакше кажучи, кинулися з однієї крайності до другої. Правда, автор вживає гіперболу, коли говорить, що “новий фасон взуття... ухвалювався в столиці”. Насправді номенклатура планування продукції в Держплані не перевищувала 2 тис. найменувань, а номенклатура Держпостачу – 12 тис. Таким чином, у попередні, радянські, часи у вищих державних органах йшлося не про конкретні вироби, і тим паче не про “фасони”, якщо брати до уваги, що деталізована номенклатура продукції перевищує 100 млн. найменувань.

---

¹ Див.: М а м у т о в В., Ю щ и к О. Без загальнодержавного планування економіку і країну не підняти. “Голос України” від 23 червня 2010 р., с. 8.

² Див.: Г а л и ц я І. Загальнодержавне планування є необхідним. “Голос України” від 5 серпня 2010 р., с. 6.

Існує думка³, що у становищі, яке сьогодні склалось у нашій країні, винуватими є чиновники, “які схвалюють і разом з тим відхиляють проекти, які потрібні для країни”. Із цим важко погодитись, оскільки і уряд, і решта чиновників є виконавцями, а неприємності, мабуть, походять від ряду провідних вітчизняних економістів і Верховної Ради України. Разом з тим не викликає особливого заперечення твердження цих авторів про те, що “в суспільстві відсутній запит на науково-технічний розвиток”. Але виникає запитання: чому він відсутній? Скоріше за все, в умовах ринкової економіки України це відбувається через те, що підприємець (новий власник) у своїй роботі керується принципом: “отримати не тільки максимальний прибуток, але й отримати його якомога швидше”. Найпростіше це зробити шляхом приватизації підприємств за невідомо (а точніше – відомо) звідки отримані гроші.

У даному разі існують, як мінімум, два варіанти заробити “швидкі гроші”:

1) якщо підприємство, яке приватизується, є рентабельним, то можна привласнити частину прибутку через дивіденди (як відомо, більшість отримують мізерні дивіденди). Наприклад, це неважко зробити у чорній металургії та ряді добувних галузей. Так, на Північному гірничо-збагачувальному комбінаті у 2008 р. весь фонд оплати праці становив 340 млн. грн., а дивіденди – 380 млн. грн. Також значну частину прибутку можна “приватизувати” за допомогою “відкату”, який широко використовується на підприємствах (як приватних, так і державних). Механізм його є досить простим: рентабельне підприємство “продає всю продукцію близьким фірмам і підприємствам дешевше, майже за собівартістю. А ті вже перепродають, як і належить, за цінами ринку”⁴, після чого діляться додатковим прибутком;

2) якщо підприємство є збитковим, то швидко заробити гроші можна шляхом не модернізації або розширення виробництва, а “здавання на металобрухт”. Так вчиняли і вчиняють з багатьма цукровими і машинобудівними заводами. Останнім часом Одеський машинобудівний завод “Оріон” поступово відправляють “на переплавку”. Таким шляхом ідуть і деякі металургійні заводи, наприклад, Запорізький алюмінієвий комбінат. При цьому часто посилаються на так званих рейдерів, які нібито “захоплюють” заводи, хоча це роблять нові “ефективні” власники.

Звичайно, у державної власності, як і у всього в житті, є свої недоліки. До них, крім відомої бюрократії в органах управління, можна віднести і відсутність сумірності затрат і результатів. Не виключено, що розвитку кризи 2008 р. сприяла також відсутність державного планування як у нашій країні, так і в усьому світі, що особливо відчувається в умовах зростаючої глобалізації та прискороного НТП.

Як же усунути недоліки ринкової економіки, що є в Україні? На наш погляд, треба розробити “комплексний загальнодержавний довгостроковий робочий план соціально-економічного розвитку... на основі натуральних балансів виробництва і розподілу продукції”⁵. Як орієнтир можна взяти досвід складання Держпланом СРСР і УРСР матеріальних балансів за кількома тисячами укрупнених видів продукції міжгалузевого і міжобласного (міжрегіонального) призначення, за якими зв'язки є істотно нестійкими (динамічними). Свого часу В. Глушков (у рамках системи “Дісплан” – діалогової системи планування) пропонував Держплану розробляти баланси по 10 тис. позицій. Але потрібні не “повернення до старого...”, а перехід

³ Див.: Селівановський В. М., Дехтяренко В. П. Як відродити запит на інноваційний розвиток. “Голос України” від 5 серпня 2010 р., с. 22.

⁴ Див.: Мазур В. ТИТАН или “Титаник” Украины? “Зеркало недели” № 21, 2012 г.

⁵ Мамутов В., Ющик О. Знач. праця, с. 8.

Таблиця 1

Тривалість життя чоловіків і ВВП на душу населення (за ПКС) у 2000 р.

Показник	Країна											R *	
	Польща	Росія	Словаччина	США	Туреччина	Україна	Фінляндія	Франція	Хорватія	Чехія	Швеція		Японія
ВВП на душу населення.....	10	7	11	35	6,7	3,7	26	26	6,2	15	27	25	0,82
Тривалість життя чоловіків	69,2	59,4	69,2	73,9	66,8	62,8	73,7	75,2	69,8	71,5	77,3	77,5	

* Коefіцієнт кореляції.

на новий рівень розуміння ролі планування в державному управлінні суспільством”⁶. Інструментами можуть бути економіко-математичні методи і комплексні системи, які дозволять усунути труднощі і недоліки в плануванні, які існували. Це впливає з теорії оптимального планування, яка ґрунтується на працях з лінійного програмування Лауреата Нобелівської премії з економіки 1975 р. Л. Канторовича, з яких виходить, що для наближення економіки до оптимуму потрібно *поєднати план і ринок*, що значною мірою може сприяти головній економічній меті України – максимальному зростанню ВВП у необхідному асортименті, а для більш довгострокових періодів доцільно орієнтуватися не стільки на ВВП, скільки на *досягнення максимально можливої тривалості життя*. Згадаємо слова М. Островського: “Найдорожче у людини – це життя. Воно дається їй один раз...”. Варто зазначити, що тривалість життя тісно пов’язана з ВВП, що демонструють дані таблиці 1.

Коefіцієнт кореляції між показниками ВВП і тривалістю життя чоловіків є досить високим і становить близько 0,8. Звичайно, зростання ВВП не відразу позначиться на тривалості життя, але цей зв’язок не викликає особливих сумнівів. Крім того, використання тривалості життя (а не ВВП) як головного економічного показника ефективності економіки має перевагу – цей показник відносно легко обчислюється і перевіряється.

Механізм поєднання плану і ринку в методах оптимізації реалізується таким чином:

а) на 1-му кроці оптимізації (наприклад, симплекс-метод) відповідно до обраних технологій визначаються первісні ціни (оцінки) продукції і ресурсів, а також первісний припустимий план виробництва (за цими технологіями). За допомогою первісних цін перевіряють оптимальність плану, тобто з’ясовують, чи існують прибуткові технології, які не включені до нього (всі включені до допустимого плану технології є беззбитковими);

б) на 2-му кроці, якщо план не є оптимальним, до нього вводяться ефективні (рентабельні за Канторовичем) технології, а неефективні виключаються за певними правилами. Фактично центр здійснює координацію, балансування, вирішуючи систему балансових рівнянь, а точніше – коригує попереднє планове рішення. Відповідно до цього плану розраховуються нові ціни, і процес збалансованої оптимізації повторюється.

⁶ Там же.

Через величезну кількість складних і динамічних зв'язків даний процес може багаторазово повторюватись аж до досягнення необхідної точності розрахунку. Задана точність не обов'язково має бути дуже високою, оскільки в момент планування майбутнє (нові технології, новий попит населення) від нас приховане. Детально такий підхід розроблений у математичних методах декомпозиції Данцига – Вульфа⁷, які дозволяють за допомогою координуючого завдання центрального органу узгоджувати окремі (локальні) цілі планування діяльності АТ і підприємств.

Цей механізм узгодження розроблений лауреатами Нобелівської премії з економіки за 2007 р. Л. Гурвицем, Р. Майерсоном і Е. Маскіним⁸. Він передбачає передання інформації про попит і пропозицію продукції від суб'єктів господарювання аукціоністу (координатору), який розраховує небаланси (нестачу і дефіцит товарів) і визначає уточнені ціни, які повідомляє суб'єктам. Суб'єкти з урахуванням уточнених цін коригують дані про попит і пропозицію. Аукціоністом у нашому випадку можуть бути АТ, галузеві міністерства і відомства, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України або майбутній Держплан. Між постачальниками виникає конкуренція за вигідного покупця, а покупці обирають того постачальника, який забезпечить їм максимальний прибуток на даній ітерації визначення цін і збалансування попиту і пропозиції. Інакше кажучи, стихійний процес замінюється керованим за принципом “сім разів відмір, а один – відріж”.

В іншому випадку (без використання уточнених цін) при збалансуванні попиту і пропозиції залишається застосовувати експертні (часто дуже суб'єктивні) оцінки: наприклад, визначати, що хтось завищує потреби (попит) і занижує обсяги виробництва, можливості (пропозицію). Це і було одним з головних недоліків у роботі колишнього Держплану. Тому без використання середніх цін (їх індексів) розробити оптимальний план практично неможливо, особливо, якщо необхідність коригування цін залежно від дефіциту товарів впливає математично з методів декомпозиції. Звичайно, створити у перспективі ідеальний план навіть за допомогою Держплану нереально, оскільки система економіки є складною і передбачити НТП і зміну попиту населення неможливо.

Слід зазначити, що така декомпозиція може бути побудована на базі класичних динамічних міжрегіональних міжгалузевих (міжпродуктових) моделей, основи яких були закладені в СРСР (шаховий баланс 1923–1924 рр). Математична модель міжгалузевого балансу була розроблена лауреатом Нобелівської премії В. Леонтєвим і пройшла емпіричну (статистичну) перевірку в умовах США.

Таким чином, за допомогою уточнених цін за міжгалузевою і міжрегіональною продукцією в укрупненій номенклатурі, яка поступово розгортається в деталізовану на нижчих рівнях управління економікою, можна узгодити попит і пропозицію (навіть з вищою точністю, ніж це можна зробити за допомогою суто ринкових методів, які спрямовуються “невидимою рукою”). Для забезпечення послідовного переходу від укрупненої номенклатури до деталізованої розроблено методи ітеративного агрегування⁹.

Слід зазначити, що сьогодні в Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України прогнозні міжгалузеві баланси складаються, але вони мають ряд істотних

⁷ Див.: Данциг Д. ж. Линейное программирование, его обобщения и применения. М., “Прогресс”, 1966, с. 600.

⁸ Див.: Измалков С., Сонин К., Юдкевич М. Теория экономических механизмов (Нобелевская премия по экономике 2007 г.). “Вопросы экономики” № 1, 2008, с. 4–26.

⁹ Див.: Итеративное агрегирование и его применение в планировании. (Под ред. Л. М. Дудкина). М., “Экономика”, 1979, с. 327.

Таблиця 2

Випуск продукції за галузями народного господарства за прогнозом і звітом (фактично) у цінах виробника у 2010 р.

Показник	Галузь										усього
	сільське господарство	добувна промисловість	переробна промисловість	електроенергетика	будівництво	торгівля	транспорт і зв'язок	інші			
Звіт.....	232	143	1175	110	103	319	217	544			2843
Прогноз.....	170	128	1096	105	158	327	220	556			2760
Помилка (%)	-27	-10	-7	-5	53	2	2	2			-3

(млрд. грн.)

недоліків, головний з яких є таким: коефіцієнти прямих затрат (КПЗ) визначаються в основному шляхом їх екстраполяції. Експертні оцінки КПЗ, зроблені обмеженою кількістю фахівців міністерства, мають невелику достовірність, оскільки не охоплюють усю вертикаль управління економікою. Точність прогнозу обсягів виробництва на основі МГБ (міжгалузевих балансів) є невисокою, що видно з таблиці 2.

Якщо в економіці в цілому точність прогнозу на основі МГБ є прийнятною, то за окремими галузями (зокрема, сільським господарством, будівництвом) вона є надзвичайно низькою. У разі складання прогнозного МГБ не за 8 галузями (результати якого подано в таблиці 2), а за 38, як це робить Держслужба статистики сьогодні, точність прогнозу ще більше знизиться.

Ускладнює процес прогнозування і затримка із складанням звітного МГБ, який роблять через 15 місяців після завершення звітного періоду, а СНР (система національних рахунків) – через 9 місяців. Отже, можливість використати звітний МГБ для прогнозування на найближчий рік зтягується на 2 роки (за правилами, перший прогноз соціально-економічних показників України на наступний рік повинен складатись у поточному році).

Слід додати, що питання співвідношення централізації та децентралізації, які впливають з методів декомпозиції (тільки в якісному плані), свого часу були досить повно досліджені, зокрема, О. Радзівським¹⁰, і тому великі теоретичні затрати на їх уточнення не потрібні.

З урахуванням викладеного, оновлений Держплан узгоджуватиме попит і пропозицію не тільки адміністративними, але й ринковими методами; тобто попит і пропозицію підприємства визначатимуть виходячи з діючих на даний момент цін, максимізуючи при цьому прибуток, а Держплан займатиметься балансуванням виявлених у такий спосіб попиту і пропозиції підприємств з уточненням цін виходячи з небалансу (дефіциту чи надлишку окремих товарів).

Про доцільність відновлення Держплану говорить один з провідних економістів України О. Ємельянов¹¹. До цього ж схиляються і деякі народні депутати. Наприклад, В. Каплієнко заявив: “Ми вважаємо першочерговим стратегічним завданням створення такої моделі суспільного устрою, де був би чітко визначений дер-

¹⁰ Див.: Радзівський А. И. Централизация и самостоятельность: отраслевой аспект. М., “Економіка”, 1987, с. 151.

¹¹ Див.: Ємельянов О. Ринку потрібна допомога... Держплану. “Голос України” від 9 лютого 2012 р., с. 20.

Таблиця 3

Точність прогнозу ВВП *

	2008 р.		2009 р.		2010 р.				фактично **
	прогноз	фактично	прогноз	фактично	прогноз				
Ким складено.....	КМУ		КМУ		КМУ	СБ	МВФ	СБРР	
Коли складено.....	жовтень 2008 р.		жовтень 2008 р.		березень 2010 р.				
ВВП (%).....	6,4	2,3	5,3	-14,8	3,7	2,5	2,7	3	4,1

* Складено за даними: Статистичний щорічник України за 2010 рік. К., "Інформаційно-аналітичне агентство", 2011; Постанова Кабінету Міністрів України "Про схвалення основних прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2008 рік" № 976 від 27 липня 2007 р.; Постанова Кабінету Міністрів України "Про схвалення основних прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2009 рік" № 799 від 10 вересня 2008 р.; Щодо прогнозу соціально-економічного розвитку України у 2010 р. (<http://www.gfbo.gov.ua/files/2010/0209ess1.pdf>); Постанова Кабінету Міністрів України "Про схвалення основних прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2010 рік" № 973 від 12 вересня 2009 р.

** За останніми даними Держстату України.

жавний сектор, відновлено ґрунтове планування" ¹². Усе це дозволить об'єднувати між собою матеріальні й фінансові баланси за галузями, окремими продуктами і регіонами України за всією вертикаллю управління народним господарством шляхом проведення декількох (можливо, десятків) ітерацій за укрупненою і деталізованою номенклатурою продукції з максимальним наближенням до глобального оптимуму.

Було б корисним урахувати досвід роботи Держплану Китаю. На жаль, у літературі не зустрівся опис деталей цього планування, зокрема, незрозумілими є номенклатура планованої продукції, періоди, регіони, форми, коли починається і закінчується період планування в Китаї. В окремих працях, наприклад, А. Фісун ¹³, основну увагу приділяють загальноекономічним питанням, чого явно недостатньо для їх ефективного використання з метою відродження оновленого Держплану.

Оскільки сьогодні при прогнозуванні активно використовуються економетричні моделі (ЕММ), висловимо певні міркування з цього приводу. Перш за все, слід брати до уваги надзвичайну складність світу (життя), що пояснюється динамічністю економіки завдяки НТП та змінам потреб суспільства (наприклад, при насиченні ринку одними товарами і виникненні нових), невизначеністю майбутнього, виробництвом і споживанням мільйонів видів продукції, сотнями тисяч підприємств, довгими ланцюгами прямих і зворотних взаємозв'язків підприємств. Математики цей факт називають "прокльonom великої розмірності". Через це розраховувати на те, що зможуть допомогти ЕММ, у тому числі екстраполяційні моделі, які складаються, наприклад, у Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України на основі обмеженої інформації, не доводиться. Практика свідчить, що ЕММ практично досягли "стелі" у своєму розвитку, що підтверджує їх невисоку точність при прогнозуванні (табл. 3).

¹² З виступів представників фракцій. "Голос України" від 6 червня 2012 р.

¹³ Див.: Ф і с у н А. Економічний прорив Китаю: досягнення, перспективи, проблеми. "Економіка України" № 5, 2011.

За допомогою методів прогнозування, які застосовуються, передбачити (а тим більше попередити) кризу 2009 р. не вдалося – замість прогнозованого зростання ВВП (+5%) відбулося його фактичне падіння (–15%).

Реалізація подібної схеми істотно спрощується у зв'язку з наявністю Інтернету, прототипом якого була ЄДМПД (Єдина державна мережа передання даних), яка була висунута В. Глушковым і пройшла первісну апробацію в тривузловій мережі “Держплан – Держпостач – Держкомстат”. Тоді це був перший досвід з ненадійними і повільними ЕОМ, які мали невеликий обсяг пам'яті, у зв'язку з чим особливого розвитку ця система не дістала. У наш час картина є зовсім іншою – існують дуже потужні надійні комп'ютери та їх мережі (зокрема, Інтернет). “Розвиток інформаційних технологій уже створює передумови і до точної постановки, і до точного розв'язання завдання планування. До кінця нинішнього десятиліття всі технічні труднощі, які залишилися, будуть усунені. Стане можливим отримувати точне вирішення завдання планування всього світового господарства не рідше ніж раз на добу. Це набагато вигідніше наближених ринкових рішень”¹⁴. Можливо, в даному разі і має місце певне перебільшення, але тенденція в наш час є такою. Якщо підійти до цього питання ширше, то можна навести висловлювання Папи Римського, який вважає, що для управління глобальною економікою, виведення її з кризи необхідним є Орган Глобальної Влади¹⁵.

Свого часу значне поширення дістав термін “програмно-цільове управління”, про який згадують В. Макутов і О. Ющик. Програми розвитку економіки (інвестиційні, інноваційні) завжди повинні мати ціль, тому не треба додатково підкреслювати, що вони “цільові”. До того ж неясно, чим термін “програмування” відрізняється від терміна “планування”. Тому краще говорити “державне планування економіки”. Воно дозволяє вирішити і ряд окремих завдань, які погано піддаються регулюванню в умовах майже суто ринкової економіки, до яких можна віднести подолання безробіття, визначення цін залежно від обсягів виробництва і споживання товарів населенням та підприємствами тощо.

Подолання безробіття зрештою залежить від обсягу капіталовкладень у створення нових робочих місць. Якщо Держплан буде відновлений, то він, керуючи цінами при збалансуванні попиту і пропозиції, може визначити необхідні капіталовкладення для розширення виробництва, і тим самим – для створення нових робочих місць.

Безробіттю робить “послугу” Верховна Рада України, встановлюючи мінімальну зарплату. Зовнішньо це виглядає як турбота про трудящих, але вона спричиняє те, що підприємці змушені будуть скоротити “дорогих” працівників, щоб не платити таку “високу”, з їх точки зору, мінімальну зарплату. У даному разі правильно було б зробити так, щоб держава субсидувала людей з низькою зарплатою. Як на аргументи “проти” можуть послатися на досвід Заходу. Але це може бути просто рудиментом. Крім того, такий досвід не є критерієм істини, а скоріше – гіпотезою, яка вимагає перевірки. Власне кажучи, призначаючи субсидії за ЖКП, ми компенсуємо низьку зарплату.

Нині пільги для незаможних сімей намагаються створити за допомогою цін. Наприклад, тарифи на електроенергію для населення сформовано залежно від

---

¹⁴ Див.: В а с с е р м а н А. Об Украине и остальной России. “Еженедельник 2000” № 40, 2012.

¹⁵ Див.: Третья Енциклика Папи Римського Бенедикта XVI. Липень 2009 р.

обсягів її споживання на місяць: при витрачанні до 150 кВт/год. тариф є нижчим (28 коп.), ніж при витрачанні більш як 150 – тоді він є вищим (36 коп.). Це не обгрунтовано, що впливає з теорії оптимального планування. Відомо, що із зростанням масштабів виробництва витрати, як правило, падають, і, отже, якщо тариф із зростанням обсягів споживання не знижується, то ми не маємо достовірного інструмента для порівняння затрат і результатів і відходимо від оптимуму. Дійсно, за заниженого тарифу може виявитися неефективною реконструкція чи модернізація виробництв. Це саме стосується й заниження для населення ціни на газ. Чому така повага йому, а не, наприклад, хлібу? У даному разі доцільно дослухатися думки МВФ, який закликає підняти тарифи на ЖКП.

У зв'язку із складністю питання перехід економіки до державного планування треба здійснювати поступово. Наявність теорії – це необхідна, але недостатня умова успіху. Як і в освоєнні космосу, в економіці потрібні не тільки свої Ціолковський і Корольов, але й набагато більші затрати навіть на експериментальну реалізацію (перевірку) даної ідеї в окремій галузі матеріального виробництва. Ціолковські в економіко-математичній теорії вже є – це Л. Канторович, Дж. Данциг, М. Федоренко, А. Аганбегян, В. Новожилов, В. Глушков та інші. Зупинка – за Корольовими! Поступово перейти на державне планування економіки – означає розпочати з простішого, наприклад, з паливно-енергетичного комплексу, тим паче, що більшість його підприємств поки що є у власності держави, а Міністерство енергетики та вугільної промисловості України хоча й складає матеріальні баланси за своєю продукцією, проте не використовує для управління ними ціни, які балансують попит і пропозицію.

Те саме можна сказати і про різні національні комісії регулювання галузей. Наприклад, про НКРЕ – в електроенергетиці, НКРЗ – у зв'язку, НКРЖ – у ЖКГ. Правда, і вони у своїй роботі при регулюванні цін (тарифів) керуються не досягненням за їх допомогою балансу між попитом і пропозицією, а так званими нормальними (виправданими) затратами і нормальним рівнем рентабельності (хоча це в умовах дії в ринковій економіці закону попиту і пропозиції є неприпустимим: ціни слід визначати на основі попиту і пропозиції, а не на основі тільки затрат). Практика визначення цін на основі затрат за радянських часів дуже часто демонструвала свою неефективність (наприклад, черги, блат). Це, звичайно, не стосується цін на основі замикаючих затрат, як це було передбачено в СОФЕ (системі оптимального функціонування економіки) М. П. Федоренка¹⁶. Потім до цього процесу можуть підключитись і приватні підприємства, якщо вони хочуть точніше узгоджувати між собою свої плани і прогнози (наприклад, підприємства, які курирують Мінагропром України). Разом з тим важко погодитися з думкою В. Мамутова і О. Ющика, що “державна не визначає сферу і масштаби виробничих програм приватних підприємств”. Вона повинна це робити, але, звичайно, на основі ринкових механізмів, які забезпечують збіг приватних і державних інтересів. Певною мірою це робиться і нині при розширенні компаній після приватизації. Наприклад, група Р. Ахметова нещодавно придбала підприємства енергетики, що спрощує їй узгодження (планування) їх роботи з раніше приватизованими підприємствами вугільної промисловості. Такі процеси відбуваються і в інших вертикально інтегрованих системах. Відомі спроби роблять і різні асоціації, такі як

¹⁶ Див.: Федоренко Н. П. Вопросы оптимального функционирования экономики. М., “Наука”, 1980, с. 199.

“Укрцукор”, “Укролія” та ін. Найпростіша координація (планування) проводиться у разі укладення договорів між постачальником і споживачем. Але автономне узгодження попиту і пропозиції тільки між двома підприємствами (АТ) з більшою ймовірністю може призвести до їх переукладення, коли буде пройдено ланцюг прямих зв’язків “постачальник – споживач” і може з’ясуватися, що кінцевий споживач (населення) не зможе придбати ту кількість авто, на які розраховував ЗАЗ, і виникне зворотний зв’язок за всім ланцюгом “постачальник – споживач” у напрямі до сировинних галузей, і все треба буде повторити спочатку.

Крім того, ми забули слово “експеримент”, а він у такому складному випадку дуже потрібний. Гете писав: “Теорія, мій друг, суха, але зелене життя древо”, тобто теорія повинна перевірятись і уточнюватись виходячи з результатів проведених експериментів.

На закінчення підкреслимо, що методи прогнозування економіки України, у тому числі на основі екстраполяційних методів (економетричних моделей) і експертних оцінок, показали дуже низьку точність. Можна сказати, що точність ЕММ досягла своєї межі. Це саме стосується й прогнозування МГБ на основі звітних МГБ (екстраполяція КПЗ).

На наш погляд, слід рухатися вперед до державного планування економіки, підключивши всю вертикаль управління економікою (підприємство – АТ – галузеві міністерства – Міністерство економічного розвитку і торгівлі України), особливо якщо теорія розроблена (методи декомпозиції великих систем) та існує досвід державного планування в СРСР, тобто приблизно відомі номенклатури укрупненої продукції, за якими слід складати матеріальні та фінансові баланси, методи організації взаємодії суб’єктів планування за вертикаллю; також слід урахувати й існуючий досвід Державної служби статистики України в цій галузі, у тому числі й у складанні звітних МГБ. Сьогодні широкі можливості для координації робіт підприємств і АТ надає Інтернет, про що у ХХ ст. можна було тільки мріяти.

Державне планування економіки також дозволить зменшити ймовірність криз та їх глибину.

Відпрацювання такого планування доцільно розпочинати з державних і з тих приватних підприємств, які захочуть брати участь у подібному експерименті. Слід використовувати і напрацювання внутріфірмового планування, особливо вертикально інтегрованих підприємств; корисно узагальнити відомий досвід державного планування у невиробничих (бюджетних) галузях, а також вивчити практику планування у великих приватних компаніях, які відносно успішно його здійснюють при узгодженні планів окремих підприємств.

Стаття надійшла до редакції 11 червня 2012 р.
